

Ein mykjan vetrarand fyr umleio tveimur árum síðan stíur Sámali Jóhansen við fasta beðið sitt í National Archives í Maryland, skamt utanfyri Washington DC. Hann hefur just fingið eitt skjal frá amerikansku úttanríkisráðunum uppi hendur. Eitt skjal, sum sigur frá einum fundi í Keymanahavn í november 1958 millum L. Satterthwaite frá amerikansku sendistovuni í Keymanahavn og táverandi danska úttanríkisráðharran Jens Otto Krag. Fundarin er um byggingina av Loran C-stöðum á Eih.

Sámali leus við stórum spennini. Tí í veruleikanum er skjalið nógv týðningamiklari enn sum so. Í honum hefur hann prógvað fyrri tí, sum nógv høvdu tosað hart um í fleiri ár. Nevniliga á danska stjórn var sínað at lata NATO og USA nýta Føroyar - og Gronland - til hernaðarlígt endamálið, so at Danmark kundi sleppa bílagi í NATO.

Fyrri fyrsta ferð kundi tað prógvað, at tað fannst eitt «Føroya-kort» í hugaheiminum hjá stjórnini hjá H.C. Hansen í 1958. Fyrri Sámali Jóhansen var hetta eitt megnar fund. Eitt tað besta undir skjalarsamskiptum um Føroyar.

Hetta var eitt sindur ógvusligt fyrri meg sum seguföring. Eg visti, at tað fannst einki prógvið fyrri «Føroya-kortum», hóast tað hevði verið nógv tosað um tað. Hetta var fyrsta ferð, at tað kundi prógvað, at tað fannst eitt tilfelli kort í hugaheiminum hjá danskum politikarum. Eisini haldi eg, at tað var fyrsta ferð, at man prógvað at tað fannst eitt tilsvandi «Gronland-kort».

Hugaváttin: «Hann, mi skrivi eg seg». Nei, seiðis hugar tú ikki beinavegin. Tað var ótrúliga spennandi, men tað gekk nókk ein tíl tí eg uppdagði hvønn týðning hetta skjalð veruliga hevði. -At sleppa at grava fram nýggja segvið er drøymurin hjá øllum seguföringum. Ein ótrúliga spennandi avbjóðing. Men tað er ikki nakal tí gongur og hugar um í tí dagliga arbeiðinum, sum jú partivís er kólligt rutinarbeðið.

Bert ein kladda

Sámali Trindur Finnsson Jóhansen gjørdist eitt kent navn í Føroyum, tá Svartabók kom út fyrri nokrum mánaðum síðan. Sjálur hevur hann skrivað tann partin, sum stýr seg um herstöðirnar í Føroyum.

Í sýni vikur gjørdi hann skjalarsamskiptum í National Archives í Maryland, har hann grópaði í teimum nærum endaleysu skjalasvønum hjá amerikansku herinum, úttanríkisráðunum og øðrum ráðharrastovum og sendistovum.

Í dag stíur 34-ára gamli Sámali Jóhansen á eini skrivstovu á norðura loftbenda í Føroya Landsskjalasvið í Havn. Á gólvinum aftanfyrri hann standa fimt brúar eskjur peni staplar ómáð hvørja øðra. Í eskjunum liggja tvey umleioð trý túsund skjólini, sum Sámali hevði heim við sær úr USA. Skjólini, sum eru grundarlag undir teiri frageingini, sum ókur seguföringar hefur røpt ein gysara og týðningarmesta søguskjal í Føroyum í nýggjari tíð.

Sjálur ger Sámali óngan hávaða berturá sínum egna leikliti í sambandi við Svartabók. -Hetta er ein kladda til søguna um Føroyar undir kalda krígnum, sum helst hevði trøngt til at blívað endaveint fleiri ferðir, sigur tann sinniligi og róligi seguföringurin, sum ávarar harðliga imóti trøngslygum og svart-hvítum útleiggingum av Svartabók.

Eyguni ið siggia

-Tað sum stendur í frageingini er ikki samleiki. Hetta er min framleggja av tí, sum eg havi granskað. Tað er min tulkning av samleikanum. Eftir minum tykki finst einki sum eitur ógvuslig granskning, sigur seguföringurin, og visir á, hvussu ymiskt tað er, sum fólk fáa berturá Svartabók. Tað veldist um eyguni, ið lesa.

-Eftir, at kanningin varð almáttaksmengd, hevði eg eitt uppliggj fyrri Týðveldisfólkunum og eitt fyrri fólk á landi háskúlanum í Áhus. Í hesum sambandi vóru spurningar settir við kanningina frá tveimum fólkomligu ymiskum sjónarhornum. Kanningin verður lögð út, alt eftir hvør ið leus hana og og hvørjar ætlanir tey hava.

-Tað visir seg, at fólk velja tað berturá kanningini, sum tey helst vilja siggia, heldur enn at seta seg væl inn í viðurskiftini. Og í nýnd og veru kann kanningin nýtast til at vátta allar fóðornar, sum finnst, bæði á hegra- og vinstravonginum eins og á sambands- og sjálvstýrisvonginum.

10.000-tals skjal

Skjalarsamskiptum hjá Sámali Jóhansen í USA vóru gjørdar í tveimum umförm. Fyrri ferð hann vitjaði National Archives kopieraði hann mestsum eitt skjal, hann fékk hendur á. Seinni ferðina valdi hann meira móðist berturá. Rannskningar fóru fram í leislidum í National Archives, sum er ein bygningur til stóðdar við landskjalasviðið. Við einum skjalvirkni bløggi hann tilfarið, hann hevði áhuga fyrri og sum var alkomuligt. Og halvan annan tína seinni kom so ein skjalavörður trillandi við einum vogni fullfremum av pakkiskjóm við skjólum.

Har sat hann so tann lóðlanga dag og kvøldarnar við og las teigittusandstals síður íggjum. Hann sigur, at tey 3.000 skjólini, hann valdi at kopiera, telja minni enn ein teigundpart av øllum skjólum, sum hann sá tær sýni vikurnar, hann var í National Archives.

So umfatandi rannskning krevar, at tí turt tolin, nærlagdur og systematískur, sigur Sámali Ógvusligt varð eisini neyðugt við góðum hugflogi. Sum tá hann fann tað týðningarmikka Krag-skjalið undir tilfarum um Loran C-stöðina á Eih.

Eingin var ókur

Sambært Sámali Jóhansen er eitt tað týðingarmesta við Svartabók, at hon staðfestir, at søgan um Føroyar undir kalda krígnum var ikki so svart-hvít, sum mong hava viljað verð við.

Kanningin jarðar nógvar av teimum gitingum og saman-svöringjar-teorum, sum verði hava. Og hon visir kanska fyrst og fremst, at trygðar- og úttanríkispolitikurin um okkara leivir fyrri tað mesta vórð stýrdur av

Sámali Jóhansen er fyrsti seguföringur, sum hevur verið í amerikanskum skjalagoymslum og leitað eftir søguni um Føroyar undir kalda krígnum. Nú verður skjalatílfarið geymt her í skjalagoymsluni á Føroya Landsskjalasvið í Havn.

Gróparin

Koldum realpolitikki

-Tað, sum hevur havt størsta týðningin fyrri meg er, at tað var eingin partur sum var heilt ókur. Tað fannst einki USA, sum tvingaði Danmark og Føroyar. USA var tann sterk parturin, sum ásetti nakrar karmar, sum Danmark kundi virka innanfyri. Danmark var svartar fánir í NATO-hópi, sum royndi at hava góð viðurskifti bæði við NATO og Sovjetveldið. Og Danmark ásetti so aftur nakrar karmar, sum Føroyar kundu virka innanfyri, greiðir hann frá.

Alt meðan hann iðin peikar á plássið-heimskortið á skrivarborinum, og forkláar tær serligu spællreglurnar, sum galdur í Norðrhavnin fyrri umleioð 40 árum síðan.

-Tað vóru also óngar heitar og skálur í Føroya søgu undir kalda krígnum?

-Nei, í dag kann eg hvørki vera samdur við allar tjóðveldismenn ella allar sambandsmenn um tað

Svartabók

Eftir hansara tykki funnst hvørki heitar ella skálur í søguni um Føroyar undir kalda krígnum. Tað snúði seg mest um kaldan realpolitikki. Hann ávarar imóti svart-hvítum útleiggingum av Svartabók, sum hann bert metir sum eina byrjan. Sosialurin hitti seguföringin, sum gravaði í amerikanskum skjalagoymslum eftir teiri veruligu søguni um hervaldið í Føroyum

sum hendi. Hetta arbeiðið hevur fingið meg at siggia mansmar í søgu.

Føroysk dupluspæl

Sámali Jóhansen visir á, at danskur og føroyskur mynduleikar vóru í eini líkari støðu, við tað, at báðir

partar vóru undir trýsti frá tveimum síðum.

Í Danmark var bæði mótstøða í fólkunum imóti hernaðarlíggum útbýggingum og samstundis í NATO stóðugt eftir donsku stjórnini, fyrri at fáa hana at gjalda meira í NATO-kassan. Tískil

spældi stípinin eftir øllum at domi á «Føroya- og Gronlandskorti», fyrri at tekkjast báðum partum.

Eisini í Føroyum var mótstøða í fólkunum móti hernaðarlíggum útbýggingum. Og samstundis stongdu Danmark og USA á

føroyskar mynduleikar, til tess at fáa herstöðir bygdar í Føroyum.

Munurin á Føroyum og Gronlandi var, at í Føroyum var ein ópinión, sum kundi mótmæla. Vit høvdu eitt lógning, virkin fólkatingsumboð og eina fjóld, sum hevði eina meining um

hernaðarlíggjaggingina. Hvørja ferð okkurt hendi so mótmælti lógningið generelt allari hernaðarlíggjagging. Men lógningið gjørdi kortini einki ótkiligt fyrri at stóla Oyggjavegnum, sigur Sámali Jóhansen.

Níðurstøðan, hann kemur til er, at føroyingar vóru slettis ikki viljaleys eftir í einum størstórtíttum talvi. Eisini føroyskir politikarar dugdu at reka realpolitikk.

-Fyrri at gera báðum partum til vildar kemur lógningið og sigur: Við mótmæla, men vit mótmæla kortini ikki! Eitt sindur fyrkant-að kundi tí sagt, at Lógningið góðkeður í roynd og veru eina hernaðarlíggjagging fyrst og fremst fyrri at stilla sín figgariga torv.

Fyrri at fáa ein veg, ein 40-míllóna grunn og aðra figgarhjálpi úr Danmark, sigur Sámali Jóhansen. Og visir samstundis á ónnur domi, har figgarar áhugamál hava stýrt føroyskum politikki undir kalda

krígnum - heldur enn hugsjónir.

Sjálvramsan neyðug

Tað leggjur nógv tilfar eftir í amerikanskum skjalagoymslum, sum óngandi eru komin fyrri eyguni á Sámali Jóhansen.

Latvíst var tann óknapp at grava alt fram í National Archives. Tilfar er vórðið al- komuligt eftir at skjalarsamskiptum hansara endaðu. Harafurta leggjur hvørja hópuna av tilfari í øðrum amerikanskum skjalasvønum, har føroyski seguföringurin ikki hevur verið.

Sámali Jóhansen hevur eisini víst á, at tað er ótrúandi at útvega eitt betri skjalgrundarlag fyrri túðarskvið eftir 1963/64, tí har eru stør hol í hansara skjalatílfari.

Tað er um just hetta mundið, at sjálvstýrissamgongan tekur við í Føroyum. Sámali Jóhansen heldur, at tað hevði verið áhugavert, at fingið eina neri lýsning av leiklutinum hjá sjálvstýrissamgonguni undir kalda krígnum.

Mótmælini móti herstöðunum vóru at hoyra áðrenn og eftir, at sjálvstýrissamgongan virkði. Føroyar meldaðu seg hvørki úr NATO ella úr danska ríkinum, ja, vit royndu ikki so frægt sum at taka stig til hetta meðan sjálvstýrissamgongan sat.

Tað haldi eg vera lóg, og tí haldi eg, at tú kansa seta tær sjálvm spurningin. Hvi var sjálvstýrissamgongan líka bangin, sum Sambandsfólkunum og Javnaðarfólkunum høvdu verið frammundan, tá hon kom til valdið.

-Hetta áttu vit at tíkud upp. Kanska serliga í hesum tíðum, har fólk eru farn at kalla hann neyðugt at víi fyrst og fremst lygga at okkum sjálvm og ikki bara kasta skyldina yvir á ónnur.

Nógv leggjur eftir

-Eg eri rættiliga visir í, at tað finst tilfar, sum kann gera tað, sum

higartil er skrivað, væl meira

mansmarð, sigur seguföringurin.

Eitt sum vantar, er at sleppa at siggia tær endaligu avtalanir um t.d. amerikanska Scatter-stöðina á Sornfelli og Loran-C-stöðina á Eih. Eitt annað er, um tað hava verið áðrar stöðir í Føroyum av hernaðarlíggjagging. Eitt annað stöðir, sum kundu hava virkað sum samskiptið hjá herstöðunum í Norðrhavnin, á skulda ávara um sovjetisk skip og karbatar.

Eftir at Sámali Jóhansen hevði setti punktum við frageing sína um kalda kríggið, fór hann at arbeiða sum samsvarandi á landskjalasviðinum í Havn.

Hann tekur tað ikki illa upp, at fólk eru farn at kalla hann Svartabók, tí hann fer í Kraggan at fáa sær eina ól. At Svartabók hevur tryggjað honum minnivís í framtíðar søgubókum, tykist ikki at hava hansara stóra áhuga.

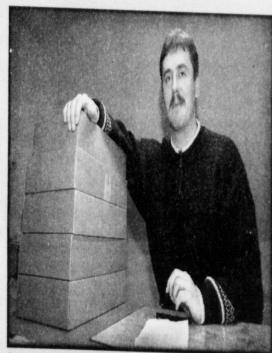
-Tað er sjálvandi stuttligt, sigur hann seigliga og hugar seg so eina løtu um.

-Tað verður spennandi at siggia um frageingin fer at halda í longdini, sigur Sámali og avdúkar í somu vindi, at navnð Finnsson hevur tvey s og tvey n. Á kápinu á Svartabók manglar eitt n.

Skil myndin av Føroyum undir kalda krígnum gerast fullfíggað ná grópast víðari, leggur hann dem á. Ikki bert í svønum í USA og Danmark, men eisini í London, Reykjavík, Oslo og í Moskva. Sjálur hevði Sámali Trindur Finnsson Jóhansen einki havt imóti, at sloppið undir nýggjar skjalarsamskiptum.

-Eg dugi at stava meg íggjum russiska alfabetið og klári at tora eina samfylla við ein russiskan tæta-sjálur. So eg eri kanska tann einasti føroyski seguföringurin, sum dugir russiskt, skenkar hann.

Sámali T. F. Jóhansen

Í hesum pappeskjóm liggja tvey umleioð 3.000 skjólini, sum Sámali Jóhansen kopieraði í amerikanskum skjalagoymslum.

➤ Sámali Trindur Finnsson Jóhansen. 34 ár. Úr Havn.

➤ Sögu- og landfrøðingur, Roskilde Universitetscenter 1996. Arbeiðið eina tíð sum granskingshjálpari á universitetinum.

➤ Setur at kanna leiklutin hjá hervaldinum í Føroyum undir kalda krígnum, oktober 1997. Tver ferðir í USA og leitar eftir skjólum, fyrst og fremst í National Archives. Í nov. des. 1997 og mars 1998. Lúgður við frageingina «Føroyerne under den kolde krig» á vári 1999.